

televisie als cultuurmediator

els de bens

SITUERING VAN HET ONDERZOEKSPROJECT

Voor deze studie stonden de befaamde Gerbner-studies model. George Gerbner heeft reeds sedert meer dan 20 jaar de socialiseringsrol van televisie in de Amerikaanse samenleving trachten aan te tonen. We hebben in grote lijnen dezelfde onderzoeksmethodologie toegepast. Aangezien de afdeling Communicatiewetenschap van de RUG in 1988 in een internationaal tv-onderzoeksteam o.l.v. G. Gerbner werd opgenomen, was er heel wat overleg en dialoog m.b.t. het Vlaamse onderzoek. Het is de eerste maal dat in Vlaanderen dit genre van onderzoek werd uitgevoerd en wij zijn dan ook dank verschuldigd aan de Kredietbank, die via sponsoring de realisatie van deze studie mogelijk maakte.

Het empirisch onderzoek heeft uiteindelijk wel enorm veel tijd in beslag genomen. Meer dan honderd uren televisie moesten meermaals bekeken worden door meerdere codeurs.

Vooraf de ondervraging van de 270 jongeren was een zeer arbeidsintensieve bezigheid. Het leeuwenaandeel van de verwerking van de resultaten van de enquête werd uitgevoerd door Karin Van De Wal, lic. communicatiewetenschap en medewerker bij het Centrum voor Media-, Reclame- en Opinie-onderzoek van de RUG.

Doelstellingen en opzet van Gerbners onderzoek

G. Gerbner heeft met zijn onderzoekswerk aangetoond dat televisie een belangrijke socialiseringsrol vervult en dat televisie dan ook een mediator van cultuur is. Cultuur m.b.t. televisie verwijst niet enkel naar kunst maar naar cultuur in een ruime betekenis, nl. leefwijzen, gebruiken, vaardigheden, normen, attitudes, opinies en gedragspatronen, m.a.w. cultuur relateert hier naar de wisselwerking tussen individu en samenleving. Naast de eeuwenoude socialisatiebewerkingen zoals familie, praat- en werkgroep, kerk, school, enz. vervullen de massamedia, in het bijzonder televisie, een steeds grotere rol.

Gerbner's onderzoek richt zich uitsluitend op het medium televisie precies omwille van haar dominante positie. De hoofdbrok van de vrijetijdsbesteding gaat immers voor alle leeftijdscategorieën en haast alle sociale klassen naar televisie : 'individuals are now inserted at infancy into a symbolic environment dominated by television and will live more or less with its repetitive rituals throughout life. Television has become the primary common source of every day information and culture of an otherwise heterogeneous population' (Gerbner 1984).

Vertretpunt van Gerbner is dat televisie een bepaalde realiteit voorspiegelt die niet conform is aan de werkelijke realiteit. Wat ons op televisie voorgeschoteld wordt, is een vertekende realiteit, een mengeling van werkelijkheid en fictie waarin bepaalde aspecten van de samenleving overgeaccentueerd worden (o.m. geweld). Gerbner's stelling is dat in deze symbolische tv-realiteit de gangbare, eerder behoudsgezinde socioculturele waarden overheersen. Het tonen van veel geweld b.v. legitimeert meteen de strenge repressie van geweld.

Gerbner wil aantonen dat zware televisiekijkers na verloop van tijd de realiteit gaan zien via een 'televisiebril', m.a.w. zware kijkers bekijken de wereld vanuit een tv-perceptie : '... the more time one spends 'living' in the world of television, the more likely one is to report perceptions of social reality which can be traced to television's representations of life and society' (Gerbner 1980a).

De sterke socialiseringsrol van televisie tracht Gerbner bovendien aan te wijzen aan de hand van zijn *mainstreaming* hypothese. Hiermee wil hij aantonen dat verschillen in attitudes en opinies tussen zware kijkers uit verschillende inkomens-, opleidings- en statusgroepen afzakken en wegvallen onder invloed van televisiekijken. Televisie heeft, aldus Gerbner, een convergerende rol : dezelfde tv-realiteit voor iedereen : 'heavy viewers of all groups tend to share a relatively homogeneous outlook' (Gerbner 1980b).

Later heeft G. Gerbner zijn onderzoek verfijnd : hij stelde nl. vast dat bepaalde omgevings- en milieufactoren gecombineerd met zwaar tv-kijken, kijkers nog ontvankelijker maken voor de televisierealiteit, b.v. kijkers die leven in een buurt met hoge criminaliteit, krijgen via hun alledaagse ervaring en via de televisierealiteit waarin veel geweld getoond wordt, een dubbele dosis geweld te verwerken. G. Gerbner spreekt hier van *resonance*.

Belangrijk in het onderzoek van Gerbner is dat hij de socialiseringsrol van televisie empirisch objectief heeft trachten aan te tonen. Cultuur is iets abstracts en in 1967 lanceert Gerbner het concept 'indicators van cultuur'; hij wil via gesofistikeerde kwantitatieve methodes de 'indicators van cultuur' aanwijzen. Ze kunnen dus beschouwd worden als operationele

instrumenten waarmee men de televisiecultuur kan meten. Nadat Gerbner de cultuur-indicatoren heeft bepaald, gaat hij na in welke mate percepties en attitudes van individuen beïnvloed worden door televisie; deze fase van het onderzoek duidt hij aan als 'cultivation', waarmee dus in feite het eigenlijke socialiseringsproces bedoeld wordt. Het cultivatie-onderzoek zal dan ook steeds gebruik maken van een survey-onderzoek waarbij door een representatieve bevolkingsgroep vragen worden beantwoord.

Hoofdaccent in Gerbners onderzoek ligt op geweld. Gerbner sluit hier in feite aan bij een lange traditie waarbij men in de USA reeds sedert de jaren twintig onderzoek investeerde naar de impact van geweld via de massamedia. De beruchte Payne Fund studies (10 volumes !) stelden in de jaren twintig reeds vast dat misdaad één der hoofdthema's van films en stripverhalen was. Door de opkomst van televisie werd onderzoek naar de impact van geweld sterk gestimuleerd. Meestal ging het echter om korte termijn onderzoek, en het is Gerbner die zich vragen ging stellen over het effect van televisiegeweld over een langere periode. Zware kijkers krijgen volgens Gerbner een overdosis geweld via het televisiescherm te verwerken : zij krijgen een vertekend wereldbeeld voorgeschoteld, nl. een zeer gewelddadige samenleving. Gerbner heeft nooit beweerd dat het vertoonde geweld aanzet tot imitatie, maar wel dat de kijkers het geweld als een substantieel onderdeel van onze samenleving ervaren, m.a.w. er is gewenning aan geweld; geweld maakt deel uit van ons dagelijks leven. Gerbner heeft bovendien aangetoond dat precies de zware kijkers meer gevoelens van angst kennen om het slachtoffer te worden van geweld. Zware tv-kijkers zijn dan ook voorstanders van een sterke rechtstaat met een machtig politiekorps en strenge repressie van criminaliteit.

Naast aandacht voor geweld heeft Gerbner ook de *politieke oriëntatie* en het *stereotiepe rollenpatroon* in het onderzoek betrokken. Volgens Gerbner nemen de zware tv-kijkers de gangbare conservatieve waarden van de tv-helden over.

Gerbners onderzoek nagevolgd en bekritiseerd

Gerbners onderzoek stond model voor communicatiewetenschappelijk onderzoek in Canada, Australië en Europa.

In Australië kwamen S. Pingree en R.P. Hawkins (1980), in Canada G.E. Mac Donald en A. Doole (1979) tot ongeveer gelijkaardige conclusies.

In Europa was het vooral in Nederland, H. Bouwman (1987) en in Zweden K. Rosengren (1988) dat de traditie van Gerbner werd verder gezet. De conclusies liepen niet altijd helemaal parallel met deze van Gerbner maar toch werd in al deze studies de socialiseringsrol van televisie bij zware kijkers aangetoond.

Tal van studies hebben in het spoor van Gerbners onderzoek op de relatie geweld-televisie gewezen. B. Gunter (1987) brengt in zijn boek *Television and the fear of crime* een goede synthese van de onderzoeksresultaten. Doorheen zijn rapportering loopt een rode draad die naar Gerbner verwijst : zwaar televisiekijken impliceert een grote blootstelling aan geweld, die gecorreleerd wordt met de perceptie van veel geweld in de samenleving en met gevoelens van onveiligheid en angst.

Wel werden er kritische vragen gesteld over de precieze betekenis van geweld in Gerbners-studies. Gerbner gaat grotendeels voorbij aan de manier waarop het geweld wordt uitgebeeld, m.a.w. hoe wordt het geweld toegebracht, in welke mate worden gruwel en angst gedemonstreerd. Een meer kwalitatieve, meer verfijnde methodologie dringt zich op. Gerbner maakt bovendien geen onderscheid tussen reëel en fictief geweld. Zelfs wanneer Gerbner het nieuws in zijn analyse betreft, wordt al het geweld samengeteld. Volledig imaginair geweld heeft wellicht een andere impact dan zeer realistisch geënceneerd geweld.

Een aantal onderzoekers verwijt Gerbner dat hij geweld te centraal stelt o.m. H. Newcomb (1978).

Andere auteurs zoals D. Blank (1979) vinden dat Gerbners definitie van geweld te ruim is; volgens hen moeten komisch geweld, ongelukken en natuurrampen uitgesloten worden.

P. Hirsch (1) en M. Hughes (1980) halen uit naar Gerbner omdat de methodologie niet feilloos is : het criterium 'zware' en 'lichte' tv-kijkers is volgens deze auteurs arbitrair, en bovendien is de totale kijktijd volgens hen minder belangrijk dan de tijd die besteed wordt aan specifieke programma's (b.v. programma's met veel geweld).

Sommigen, o.m. L. Van Poecke (1979), verwijten Gerbner dat hij te kwantitatief werkt en zijn analyse voorbijgaat aan onbewuste inhouden. Ook verborgen symbolische betekenissen kunnen belangrijk zijn in het socialiseringsproces; Van Poecke pleit hier dus voor een meer semiologische benadering.

J. Halloran (1978) is tevens de mening toegedaan dat televisie niet als een geïsoleerd maatschappelijk fenomeen kan worden bestudeerd.

Gerbners theorie is dus op diverse aspecten aangevallen, maar niemand verwerpt ze volledig. Zijn onderzoek bevat immers een potentiële rijkdom. Hij heeft alleszins pionierswerk verricht, omdat hij getracht heeft zijn theoretische visie te staven met empirisch onderzoek. Gerbner heeft bovendien de voorbije jaren rekening gehouden met een aantal kritieken; zijn 'resonance'-theorie speelde in op het verwijt dat hij te weinig rekening hield met omgevingsvariabelen.

ANALYSE VAN HET FICTIE-AANBOD VAN BRTN EN VTM

Methodologie en opzet

Gerbners school analyseert nooit het volledige programma-aanbod. In de meeste onderzoeksprojecten wordt enkel het fictie-aanbod (series en films) van 1 week geanalyseerd. Uitzonderlijk wordt ook het nieuws in het onderzoek betrokken.

We hebben onze analyse beperkt tot het fictie-aanbod nl. 2 weken fictie op BRTN en VTM : 15-21 jan. 1990 en 19-25 febr. 1990. In het totaal werden 122 fictieprogramma's gecodeerd : 60 van VTM en 62 van TV1 en TV2.

Kinder- en kleuterfictie werden niet in het onderzoek betrokken : enkel jeugdfictie vanaf 12 jaar en ouder werd gecodeerd.

Met zijn methode streeft Gerbner een tussenpositie na in de discussie rond kwantitatieve en kwalitatieve inhoudsanalyses. Zijn methode is kwantitatief, maar is ook gericht op latente betekenissen (interacties en machtsrelaties tussen actoren, de wijze van voorstelling). Een aantal variabelen hebben dus een evaluatieve dimensie. Precies de codering van deze 'latente' inhoud is niet altijd eenvoudig, en de betrouwbaarheid van de codering is niet optimaal. Een goed trainingsprogramma voor de codeurs is noodzakelijk. Toch biedt Gerbners analysemodel een interessant werkinstrument voor analyse van tv-programma's, omdat zowel tekst als beeld in de analyse worden betrokken.

De *aandachtsmaat* gaat de frequentie na van de thema's, nl. welke thema's komen meest aan bod. Naast de frequentie wordt tevens de belangrijkheid van deze thema's 'gemeten'. Deze *nadrukmaat* tracht gradaties van aandacht in te schatten : geen aandacht, slechts marginale aandacht, in zekere mate belangrijk, van cruciale betekenis.

Van de hoofd- en bijfiguren worden geslacht, leeftijd, sociaal-economische status en hun relatie van deze figuren met een aantal thema's gecodeerd.

Uit de bekomen resultaten distilleert Gerbner vervolgens een aantal culturele indicatoren. Eén van de belangrijkste indicatoren voor Gerbner is steeds het geweld. Zo leidt hij b.v. uit zijn analyse een geweldindex af met het percentage van de programma's waarin geweld voorkomt, het aantal geweldscènes per programma, de mate waarin hoofd- en bijfiguren betrokken zijn bij geweld, enz.

Voor de analyse hebben we in grote lijnen Gerbners codeboek aangewend, wegens plaatsgebrek kunnen we niet gedetailleerd op de methode ingaan. Aangezien het thema 'geweld' zo centraal staat in het onderzoek blijven we toch even stilstaan bij Gerbners omschrijving van geweld. Met 'geweld' wordt hier verwezen naar het gebruik van fysieke macht tegen zichzelf of tegen iemand anders met als gevolg pijn, verwonding of dood. Het geweld moet worden getoond, en louter verbaal geweld wordt niet gecodeerd.

Fictie-aanbod BRTN en VTM

In het totaal werden 18 films en 104 series tijdens de onderzochte periode uitgezonden.

De verdeling over de zenders (films/series 15-21 jan. en 19-25 febr. 1990) :

	TV1	TV2	VTM
Films	9	1	8
Series	36	16	52

Alhoewel de BRTN in aantal quasi evenveel series uitzond, lag de uitzendtijd van deze fictie bij VTM iets hoger, nl. 52 uren voor VTM en 48 uren TV1 en TV2.

Fictie volgens genre (15-21 jan.- 9-25 febr. 1990) :

	TV1	TV2	VTM	Totaal
Psycho-sociaal	26	17	18	61
Misdaad	5	-	13	18
Komedie	5	-	14	19
Actiefilm	3	-	3	6
Thriller	2	-	-	2
Science-fiction	-	-	2	2
Western	-	-	1	1
Jeugd (vanaf 12 j.)	4	-	9	13

Opvallend is het grote aantal psychosociaal drama en dus, enigszins tegen de verwachtingen in, minder misdaad- en thrillerseries. De hoofdbrok psychosociaal drama bij de BRTN is vooral het gevolg van de bijna dagelijkse portie soap van 'Zonen en dochters' (10 afl.), 'Buren' (8 afl.) en 'Sinja Mosa' (9 afl.).

Herkomst van de fictie

Herkomst films BRTN-VTM (15-21 jan. en 19-25 febr. 1990) :

	Aantal	Vl.	Land van herkomst				Rest
			Europa	USA	Austral.	Z.-Am.	
TV1-2	10	-	1	9	-	-	-
VTM	8	-	-	8	-	-	-

Het belangrijkste importland voor films is Amerika : op de 18 uitgezonden films zijn er 17 Amerikaans !

Herkomst series BRTN-VTM (15-21 jan. en 19-25 febr. 1992)

	Aantal	Vl.	Land van herkomst				Rest
			Europa	USA	Austral.	Z.-Am.	
TV1-2	52	3	8	3	20	9	9
VTM	52	4	-	37	11	-	-

Amerika domineert eveneens bij de VTM-series : 37 op 52 series zijn van Amerikaanse oorsprong. Bij de BRTN ligt de import voor de series uit Amerika laag : slechts 3 op 52 ! Dit is helaas niet te wijten aan een sterke import uit andere Europese landen : slechts 7 series komen uit een ander Europees land; de BRTN programmeert 20 Australische series en 8 Z.-Amerikaanse. Bij de BRTN is dus het kleine percentage van Amerikaanse series niet te wijten aan een bewust Europees gerichte strategie : de aankoop verschoof van de USA naar Australië.

Percentage van de herkomst fictie op de Vlaamse zenders (volgens volume zendtijd) :

Vlaanderen :	6 %
USA :	45 %
Australië :	24 %
Europa :	10 %
Brazilië :	8 %
Rest :	7 %

Uit de inhoudsanalyse zal verder nog blijken dat de meeste fictie waar Vlamingen naar kijken, zich afspeelt in de USA en Australië : het merendeel der helden zijn Amerikanen en Australiërs.

H. Schiller heeft er in het verleden op gewezen dat de Amerikaanse tv-programma-industrie wellicht op lange termijn een belangrijke mediator van Amerikaanse waarden en levensstijlen vertegenwoordigt, en bijgevolg een veel sterker amerikaniseringseffect kan hebben dan om het even welke bewuste propagandastrategie (Schiller 1978).

Het sterke aanbod van Amerikaanse fictie is zeker geen alleenstaand verschijnsel in Europa. Uit een studie naar de herkomst van het fictie-aanbod op 53 Europese zenders (1988 en 1991) blijkt dat overal in Europa het Amerikaanse aanbod dominant is : in 1991 levert Amerika 53 % van alle ingevoerde films en 56 % van alle ingevoerde series (De Bens, Kelly en Bakke 1992). Het cijfermateriaal toont bovendien aan dat sedert 1988 de Amerikaanse import toenam. Deze toename van Amerikaanse fictie hangt ongetwijfeld samen met de lancering van de vele nieuwe commerciële zenders in Europa. Commerciële zenders bevoorraden zich vooral van fictie op de Amerikaanse markt, omdat de programma's doorgaans goedkoper zijn dan de Europese, en bovendien verzekeren ze hoge kijkcijfers. Ook in onze studie manifesteert VTM een duidelijke voorkeur voor Amerikaanse fictie.

Resultaten van het cultureel-indicatoren-onderzoek

De frequentie van de programma-thema's

In tabel 1 wordt een overzicht gegeven van de frequentie van bepaalde thema's. De dominante aanwezigheid van een aantal thema's schetst de televisiewerkelijkheid. Een aantal markante vaststellingen treden naar voor.

Affectieve relaties scoort met 78 % het hoogst. In de meerderheid van de programma's komen dus vriendschap, liefde, emotionele relaties tussen man en vrouw aan bod.

Bijna in de helft van de programma's (46 %) is er één of andere vorm van *geweld* (moord, roof, aanranding, foltering, verkrachting, verwonding). Dit percentage ligt wel lager dan in de traditionele Gerbner-studies en dan in het meeste Europese cultureel-indicatoren-onderzoek. Eén van de mogelijke verklaringen hiervoor is het feit dat in onze steekproef de psychosociale fictie sterker vertegenwoordigd is dan misdaad- en actiedrama. Bovendien werden er door de BRTN in de door ons onderzochte periode weinig Amerikaanse series uitgezonden; wel veel Australisch drama waarin soap meestal primeert op geweld. Ook in de uit andere Europese landen geïmporteerde misdaadseries wordt vaak meer over geweld gepraat dan getoond.

Een bijkomende reden waarom in ons onderzoek minder geweld gecoedeerd wordt, is het gevolg van het feit dat typische kinderprogramma's tot 12 jaar niet in het onderzoek betrokken werden (dit is wel het geval in heel wat Gerbner-studies). Precies deze kinderfictie blijkt zeer veel geweld, vooral de cartoons, te bevatten (Gunter 1987). H. Bouwman, die in 1980 het fictie-aanbod van de NOS analyseerde, vond 85 % geweld in de kinderfictie en 82 % in de overige fictie (2).

Tabel 1 : Thema's waaraan aandacht wordt besteed in fictieprogramma's (jan.-febr. 1990) BRTN - VTM (%)

	% Progr. waarin thema voorkomt	Rangorde
Affectieve relaties	78	1
Geweld	46	2
Law & order	32	3
Dood-sterven	27	4
Belang van het gezin	26	5
Politie	20	6
Minoriteiten (ras)	19	7
Sexueel gedrag	16	8
Financieel succes	15	9
Fraude, corruptie	14	10
Ziekte	12	11
Financieel falen	10	12
Alcohol	10	12
Gevangenis	10	12
Overspel	10	12
Drugs	9	13
Natuur, ecologie	9	13
Arbeid	9	13
Angst ouderdom	5	14
Terrorisme	3	15
Roken	3	15
Werkloosheid	3	15
Leger	3	15
Spionage	2	16
Homosexualiteit	1	17
Honger, Derde Wereld	1	17
Abortus	1	17
Stakingen	1	17
Godsdienst	1	17
Aids	0	18

Het feit dat *law & order*, *dood en sterven* alsook *politie* qua rangorde helemaal vooraan komen, hangt uiteraard nauw samen met geweld.

Belang van het gezin (26 %) en *sexueel gedrag* (16 %) vult het percentage *affektieve relaties* aan.

Minoriteiten (zwarten, migranten en andere etnische groepen) komen in bijna 20 % van de fictieprogramma's voor.

Fraude, financieel succes en financieel falen behoort tot de thematiek van tv-fictie.

Aan *alcohol* (10 %) en *drugs* (9 %) wordt in zekere mate belang gehecht; het percentage ligt alleszins lager dan wat een doorsneekijker verwacht. *Roken* en andere taboes zoals *aids*, *homosexualiteit* en *abortus* zijn quasi afwezig als thema.

Ook allerhande socio-economische thema's zoals *werkloosheid*, *stakingen*, *honger* vinden haast geen weerklank in tv-fictie.

De nadrukmaat

Naast de frequentie is uiteraard de intensiteit van de aandacht die aan de thema's besteed wordt belangrijk, nl. hun belangrijkheid t.o.v. de plot. Om dit te 'meten' gebruikt Gerbner 4 antwoordmogelijkheden :

- 1) weinig aandacht;
- 2) thema heeft min of meer betekenis voor de plot;
- 3) thema is significant voor de plot;
- 4) thema is cruciaal in het verhaal.

Ook bij aandachtsmaat ligt de intensiteit het sterkst bij de meest voorkomende thema's : *affektieve relaties* en *geweld*. Het *belang van het gezin* lijkt in het verhaal meer een achtergrondfunctie te hebben; bij *overspel* en *scheiding* ligt de klemtoon meer verspreid.

Law & order is ook een constante in de verhalen; hetzelfde geldt voor *politie*.

Migranten en zwarten krijgen een zekere aandacht; hier werd tevens nagegaan of ze negatief, neutraal of positief werden voorgesteld. *Zwarten* werden 6 x negatief, 6 x neutraal en 11 x positief uitgebeeld. *Migranten* spelen steeds een neutrale rol, slechts 1 x een negatieve. Deze resultaten spreken de gangbare opinie tegen dat zwarten en migranten steeds clichématig als de boosdoeners, als de actoren van het geweld worden uitgebeeld.

Vroegere Gerbner-studies hebben dit negatieve zwarte-stereotiep aangetoond, maar de laatste jaren werd in de USA een meer zwarte-vriendelijke strategie in de media gevoerd (Matabene 1988).

Er wordt relatief weinig *alcohol* gedronken en dan enkel als bijkomstig detail in het verhaal; *drugs*, alhoewel ook niet sterk vertegenwoordigd, spelen een iets belangrijker rol in het verhaal. *Roken* is blijkbaar bewust gebannen uit tv-series. *Sexualiteit* is nooit het centrale thema; sexueel gedrag wordt meer verhuld, geïnsinueerd dan expliciet getoond.

In de tv-werkelijkheid liggen de accenten dus wel anders dan in de sociale realiteit. Precies de hete maatschappelijke hangijzers zoals aids, homosexualiteit, racisme, werkloosheid, enz. worden verbloemd of quasi verzwegen. Wel is er een overdosis aan emotionele relaties en geweld; tussen deze twee polen, het driestuiver-soap-romantisme en de constante dreiging van geweld, beweegt zich de realiteit van tv-fictie.

Orde en rust worden na de onderdrukking van het geweld door politie en de 'goede' helden hersteld; tegenover de booswicht en de misdaad staat de rechtsorde.

De tv-populatie van fictieprogramma's

Elke Gerbner-studie gaat tevens de betrokkenheid na bij geweld van de hoofd- en bijfiguren. Deze analyse levert tegelijkertijd een soort van tv-demografie op, waarbij kan worden nagetrokken in welke mate de tv afwijkt van de sociale werkelijkheid.

Mannen worden duidelijk overgerepresenteerd (63 %); de belangrijkste leeftijdscategorie is 'volwassen' (84 %), waarvan een opvallend jonge populatie de fictie bevolkt (35 % jong volwassenen en 7 % adolescenten). Slechts 21 % heeft kinderen, die dan bovendien in het verhaal quasi geen rol spelen. Vooral ondergerepresenteerd zijn kinderen en bejaarden. Bejaarden zijn nochtans in onze samenleving een steeds groeiende groep. Bejaarden passen niet in het glamourwereldje van de tv-fictie, en wanneer zij toch worden uitgebeeld, dan is het meestal in een sympathieke, actieve, 'grijze panter'-rol.

De reeds geciteerde afwezigheid van socio-economische problematiek weerspiegelt zich in de verdeling van de sociale klassen : 90 % behoort tot de middenklasse. Deze eerder rudimentaire indeling (steeds gebruikt door de Gerbner-studie), wordt aangevuld door de 'beroepen' die de helden uitoefenen. Slechts 2 % is arbeider, 1 % werkloos, 3 % landbouwer ! Bij de beroepssituatie is er tevens een overrepresentatie van politie (16 %) en van 'studenten' (18 %). In de tv-realiteit is de kans op succes in het leven groot : 27 % is bijzonder succesrijk in zijn carrière en 46 % heeft succes; dit impliceert dat 73 % van de tv-helden het maakt.

Mannen bekleden nog steeds de belangrijkste jobs en een meerderheid van de vrouwen oefenen ondergeschikte beroepen uit. Mannen zijn vooral belangrijk in het publieke leven, vrouwen in de privé-sfeer. Hun rol ligt meer op het emotionele vlak.

Alhoewel bij de analyse van de thema's bleek dat het gezin als zeer waardevol naar voor kwam (51 %), is slechts 28 % van de hoofd- en bijfiguren gehuwd.

De geweld-indicatoren

Bij Gerbners onderzoek staat geweld centraal, en hij hecht dan ook bij de verwerking van zijn cultureel-indicatoren-analyse vooral belang aan geweld. Hij berekent de dosis geweld aan de hand van thema's en de graad waarmee de personages betrokken zijn bij geweld. Hij wendt hiervoor ingewikkelde berekeningen aan, de zgn. 'violence index' en 'risk ratio's' (2). Deze cijferdans is voor de lezer weinig zeggend, en wij hebben afgezien van deze cijfermatige benadering; wij zullen de data interpreteren en evalueren.

Tabel 2 toont aan dat de tv-realiteit heel wat geweld bevat. De hoofd- en bijfiguren zijn in sterke mate betrokken bij geweld.

Tabel 2 : Geweld-indicatoren fictie (jan.-febr. 1990) BRTN - VTM (%)

Aantal programma's	122
Aantal uren	99
Aantal hoofdfiguren	581
Aantal bijfiguren	775
Aantal geweldscènes	360
% programma's met geweld	46
% hoofdfiguren betrokken bij geweld	45
% bijfiguren betrokken bij geweld	32
% programma's met doden	40
% programma's met gewonden	38
<i>% volgens geslacht betrokken bij geweld</i>	
Mannen	51
Vrouwen	20
<i>% volgens leeftijd betrokken bij geweld</i>	
Adolescenten	28
Jong volwassenen	29
Volwassenen	36
Bejaarden	21
<i>% volgens ras betrokken bij geweld</i>	
Blank	45
Zwart	28
Ander ras	11

Het zijn vooral mannen die hetzij geweld plegen of het ondergaan. Vrouwen worden meer in de rol van slachtoffer afgebeeld. In tegenstelling tot de realiteit zijn bejaarden het minst slachtoffer van geweld. Meest betrokken bij geweld is de leeftijdscategorie jong volwassenen en adolescenten. Alhoewel het blanke ras (45 %) meer zowel als agressor en slachtoffer wordt afgebeeld, is het percentage zwarten (28 %) dat met geweld wordt geassocieerd, toch relatief hoog. De programma's met doden (40 %) en gewonden (38 %) zijn niet gering. Vooral omdat in bepaalde programma's ettelijke doden en gewonden vallen.

Alvorens deze paragraaf over geweld af te sluiten, blijven we stilstaan bij de vraag of de portie geweld groter of kleiner is bij BRTN dan bij VTM.

Percentage geweld in fictie (jan.-febr. 1990) BRTN - VTM (%):

BRTN	43
VTM	57

De grotere dosis geweld bij VTM kan verklaard worden door het feit dat VTM meer Amerikaanse fictie programmeert. Onderstaande tabel bevestigt dat van alle vertoonde fictieprogramma's op BRTN-VTM (jan.-febr. 1990) de Amerikaanse het meeste geweld bevatten.

Percentage geweld in fictie-programma's (jan.-febr. 1990) BRTN - VTM volgens land van herkomst (%):

West-Europa	17
USA	60
Andere	23

HET CULTIVATIE-ONDERZOEK

Met dit tweede luik van Gerbners onderzoek wordt getracht op empirische wijze de socialiseringsrol van televisie te 'meten'. Door middel van vragen, gebaseerd op het cultureel-indicatoren-onderzoek, wordt nagegaan in hoeverre zware en lichte kijkers al dan niet de wereld door een televisiebril bekijken.

Wij hebben dit onderzoek beperkt tot de leeftijdsgroep van 17-18 jarigen. Deze adolescenten zijn meestal fervente televisiekijkers, en het socialise-

ringsproces is sterk in deze leeftijdsperiode. Bovendien zou blijken dat deze leeftijdsgroep een uitgesproken voorkeur heeft voor fictie en er de meeste tv-tijd aan besteedt.

Steekproef en enquête

Ingevolge de leerplicht tot 18 jaar, kon een representatieve steekproef via de scholen bereikt worden. In het totaal werden 278 jongeren onder-
vraagd :

- 138 : algemeen secundair onderwijs (alle richtingen VSO) : atheneum
Voskenslaan Gent;
- 70 : technisch onderwijs;
- 70 : beroepsonderwijs.

Voor het technisch- en beroepsonderwijs konden wij rekenen op het Provinciaal Technisch Instituut te Eeklo, het Provinciaal Technisch en Handelsinstituut te Zottegem, het Provinciaal Technisch Instituut te Ninove, het Provinciaal Technisch Instituut te Oudenaarde en het Provinciaal Instituut voor Haartooi en Schoonheidszorgen te Gent.

In de steekproef is het aandeel meisjes en jongens ongeveer even groot : 48 % meisjes; 52 % jongens.

De enquête gebeurde d.m.v. een schriftelijke vragenlijst die door de leerlingen in de klas werd ingevuld in aanwezigheid van de klastitularis en van twee wetenschappelijke medewerkers. Aan de leerlingen werd op het hart gedrukt dat er geen foute antwoorden mogelijk waren, en dat wij geïnteresseerd waren in de persoonlijke mening van elke leerling afzonderlijk. De enquêtes werden afgenomen binnen een tijdsspanne van 60 minuten.

De vragenlijst omvat 2 delen. In een eerste deel wordt gepeild naar het mediagebruik, in het bijzonder televisie. Het tweede deel van de vragenlijst bevat een aantal uitspraken die betrekking hebben op de televisiewereld. De respondent wordt gevraagd zijn mening duidelijk te maken d.m.v. 4 keuzemogelijkheden : volledig eens, eerder eens, eerder oneens, en volledig oneens.

Bij de interpretatie van de gegevens hebben wij volgens de Europese norm een zware kijker getypeerd als iemand die meer dan 3 uur per dag tv kijkt; voor een lichte kijker loopt dit terug tot minder dan 60 minuten. Dit scherpe contrast tussen zware en lichte kijkers is nodig, wil men relevante conclusies kunnen trekken. Een normale, gemiddelde kijker situeert zich tussen 1 tot 2.30 u tv-kijken.

Het aantal subgroepen kijkers is in onze steekproef als volgt verdeeld :

- 28 % zware kijkers;
- 59 % normale kijkers;
- 13 % lichte kijkers.

Tabel 3 : Socio-demografische kenmerken van de verschillende types van kijkers

Zware kijkers

Geslacht :	51 % meisjes 49 % jongens
Schooltype :	52 % beroeps 27 % technisch 21 % ASO
Beroepsniveau vader :	62 % laag beroepsniveau 30 % midden 8 % hoger

Normale kijkers

Geslacht :	46 % meisjes 54 % jongens
Schooltype :	26 % beroeps 27 % technisch 47 % ASO
Beroepsniveau vader :	57 % laag niveau 31 % midden 19 % hoger

Lichte kijkers

Geslacht :	40 % meisjes 60 % jongens
Schooltype :	13 % beroeps 24 % technisch 63 % ASO
Beroepsniveau vader :	49 % laag niveau 30 % midden 21 % hoger

Deze socio-demografische typering van de verschillende soorten kijkers wijst duidelijk aan dat de grootste groep zware kijkers aangetroffen wordt bij de subgroepen met een lage schoolopleiding en afkomstig uit een sociaal lager milieu.

Zender- en programmavoorkeur

Wegens plaatsgebrek is het onmogelijk om uitvoerig in te haken op het mediagebruik van de respondenten. We vatten hier de belangrijkste bevindingen samen. Jongeren lezen zeer weinig : 29 % leest nooit een dagblad en 45 % besteedt er minder dan 15 min. aan. Vooral zware tv-kijkers lezen het minst dagbladen of nooit nl. 45 %. Naar tv gaat de hoofdbrok van de vrije tijd : 28 % kijkt zelfs meer dan 3 uur tv per dag.

Alle jongeren kijken veel tv maar er is wel een piek van zware kijkers bij het beroepsonderwijs. Ook met het opleidingsniveau van de ouders is er een correlatie : bij sociaal lagere milieus wordt meer tv gekeken.

Aan de leerlingen werd gevraagd welk hun favoriete zender is (slechts één antwoord mogelijk). De antwoorden zijn, voor wat de BRTN betreft, ontstellend :

VTM :	48 %
MTV :	22 %
NED 1-2 :	12 %
Eurosport :	10 %
BRTN :	4 %

De overige buitenlandse zenders werden zelden als favoriete zender vermeld; de percentages zijn zo klein dat ze irrelevant zijn.

Wanneer de vraag gesteld wordt of men 'dikwijls', 'af en toe' of 'nooit' naar een bepaalde zender kijkt, blijkt dezelfde wanverhouding tussen BRTN en VTM te bestaan.

Absolute topper is VTM met 74 % 'dikwijls'. Slechts 28 % kijkt 'dikwijls' naar TV1 en 13 % naar TV2. NED 1 en NED 2 scoren hoger dan de BRTN ... In feite komt MTV op de tweede plaats (63 % dikwijls) na VTM! Ook Super Channel slaat blijkbaar goed aan en evenaart qua voorkeur de BRTN. Deze bevindingen zijn een teken aan de wand : adolescenten verkiezen in sterke mate de populaire zender VTM en de op muziek gerichte satellietzenders MTV en Super Channel.

Uit de kruising met de verschillende variabelen blijkt dat VTM zeer hoog scoort bij het beroepsonderwijs en het technisch onderwijs, maar iets minder populair is bij leerlingen van het ASO. Zware tv-kijkers verkiezen altijd VTM.

Wat de *programmavoorkeur* betreft is fictie de meest bekeken programma-categorie : 80 % zegt dikwijls te kijken naar films; 56 % naar series en 72 % naar videoclipen (tabel 4).

Educatieve uitzendingen, wetenschap, cultuur en klassieke muziek boeien jongeren niet. Nieuws en sport komen in belangrijkheid na fictie en video-clips. Spelprogramma's en show komen slechts op de derde plaats.

Op de vraag waarvan men nog meer wil, blijkt de honger naar fictie onverzadigbaar. Men wil ook meer videoclips, meer moderne muziek en meer sport, en liefst een vermindering van cultuur, wetenschappen, klassieke muziek ! Nieuws wordt dikwijls bekeken, maar men vindt het aanbod voldoende.

Tabel 4 : Programmavoorkeur (%)

	Dikwijls	Af en toe	Nooit	Meer Gelijk Minder		
Nieuws	54	40	6	10	80	10
Actualiteiten	25	58	17	7	75	18
Documentaires	20	50	30	18	60	22
Sport	43	36	21	34	37	29
Educatieve pr.	2	27	31	4	40	56
Wetenschap	6	48	46	13	50	37
Talk	13	53	34	8	56	36
Cultuur	3	15	82	5	29	66
Speelfilms	80	18	2	64	32	4
Tv-series	56	32	12	35	46	19
Spelprogr.	38	44	18	23	47	30
Show	33	43	24	20	46	34
Toneel	8	36	56	15	42	43
Videoclip	72	22	6	47	45	7
Klassieke concerten	2	18	80	4	37	59
Modern	28	41	31	33	44	23
Religieuze uitz.	0	9	92	0	19	81
Uitzend. door derden	0	8	92	0	23	77
Reclame	41	45	14	15	50	35

Uit de kruistabellen kan men nog specifieke verschillen afleiden volgens geslacht, schooltype, kijkgewoonten en opleidingsniveau vader. Voor de resultaten verwijzen we naar het volledige rapport (3).

Reacties op statements

In het tweede deel van het cultivatie-onderzoek worden een aantal statements aan de respondenten voorgelegd. Deze statements werden afgeleid uit de tv-inhoudsanalyse en werden tevens geïnspireerd door de Gerbner-studies. Het gaat om statements die een sfeer oproepen, die aan de televisierealiteit gedaante moet geven.

De respondenten werd gevraagd of ze 'volledig oneens', 'eerder oneens', 'eerder eens' of 'volledig eens' waren. Het valt op wanneer men de 'akkoordzijde' samentelt, er toch wel veel typische televisie-antwoorden gegeven worden. Andere statements lokken daarentegen reacties uit die geen typisch televisie-antwoord zijn. Om Gerbners cultivatietheorie te toetsen aan onze bevindingen is het noodzakelijk de respondenten op te splitsen in zware, normale en lichte tv-kijkers.

Correlatie zwaar tv-kijken en tv-realiteit

Tv-geweld

Een aantal correlaties zijn significant; vooral wanneer men rekening houdt met de extreme antwoordcategorieën : volledig oneens / volledig eens. De meeste correlaties hebben betrekking op gevoelens van onveiligheid en angst om het slachtoffer te worden van geweld.

Uitgesproken positieve correlaties werden gevonden bij volgende statements :

- *Het politiekorps moet uitgebreid worden* : (volledig eens)
  - Heavy viewers : 40 %
  - Normal viewers : 18 %
  - Low viewers : 13 %
- *Mensen moeten leren zichzelf verdedigen* : (volledig eens)
  - Heavy viewers : 56 %
  - Normal viewers : 40 %
  - Low viewers : 27 %
- *Een wapen in huis is de beste garantie voor je persoonlijke veiligheid* : (volledig eens)
  - Heavy viewers : 37 %
  - Normal viewers : 15 %
  - Low viewers : 10 %
- *Een beveiligingsinstallatie is een must* : (volledig eens)
  - Heavy viewers : 41 %
  - Normal viewers : 21 %
  - Low viewers : 13 %
- *Opleggen van zware straffen is een uitstekend middel om misdadigers af te schrikken* : (volledig eens)
  - Heavy viewers : 58 %
  - Normal viewers : 42 %
  - Low viewers : 20 %

Bij een aantal statements m.b.t. onveiligheid zoals 'in mijn streek vormen misdrijven een ernstig probleem' (vraag 3), 'ik heb soms angst om alleen

op straat te lopen' (vraag 4), 'de kans op inbraak in het huis waarin ik woon is groot' (vraag 5) en 'het is 's avonds niet veilig op straat en je kan beter binnen blijven' (vraag 6), is het percentage 'volledig eens' bij alle types van kijkers aan de lage kant (gaande van 1 tot 13 %). Toch is het opvallend dat hier de categorie 'zware kijkers' steeds opnieuw het hoogst scoort.

Voor een aantal statements is echter het verschil tussen de verschillende types kijkers quasi onbestaande, o.m. 'In Amerika heb je grotere kans om slachtoffer te worden van een misdrijf' (vraag 2) en 'Bejaarden lopen een grotere kans dan anderen om slachtoffer te worden van een misdrijf' (vraag 8).

Uit wat voorafgaat, kan men een lichte bewijskracht voor Gerbners cultivatietheorie vinden : zware tv-kijkers komen onder de indruk van de overdosis tv-geweld, en hun attitude t.o.v. geweld wordt hierdoor mede bepaald.

Statements m.b.t. vrouwenstereotiepen

Reflecteren de antwoorden van zware kijkers de typische rollenpatronen van vrouwen uit de soap series ? Alhoewel de verschillen in percentage niet groot zijn, stemmen de zware kijkers in met het stereotiep 'huisvrouw aan de haard waarvoor kinderen het grootste geluk betekenen' (vragen 24, 25 en 26). Zware kijkers hellen ook meer over naar een behoudsgezinde moraal waarbij vrouwen met een loopbaan meer kans op echtscheiding hebben en liefdesaffaires het huwelijk van de vrouw in gevaar brengen (vragen 27, 28 en 29).

Migranten en zwarten

Alhoewel uit onze inhoudsanalyse gebleken is dat tv-series nog maar zelden migranten en zwarten negatieve rollen toebedelen, zijn heel wat zware kijkers er toch van overtuigd dat 'de meeste misdaden gepleegd worden door vreemdelingen' : 42 % heavy viewers, 17 % normal en 20 % low viewers.

Voor zware tv-kijkers zijn vreemdelingen nog steeds een zondebok; volgens hen zijn de vreemdelingen vooral verantwoordelijk voor de drughandel en de verspreiding van aids. Uit onze inhoudsanalyse bleek nochtans dat drugs en aids haast niet aan bod komen in de door ons onderzochte tv-fictie. Ofwel is de afwezigheid van deze thematiek accidenteel ofwel hebben, zoals Gerbner steeds beweerd heeft, zware kijkers een eerder behoudsgezinde levenshouding. Naast het zware kijkgedrag zijn sociaal milieu en schoolopleiding hier eveneens een belangrijke factor : jongeren

uit een sociaal lager milieu en uit het beroepsonderwijs duwen de migranten ook meer in dezelfde zondebokrol; televisie is hier slechts één van de vele factoren die in samenspel met andere individuele en maatschappelijke factoren de opvattingen van mensen boetsen. Het geslacht is m.b.t. racisme blijkbaar eveneens een belangrijke variabele. Jongens stellen zich veel racistischer op dan meisjes. Op de vraag of misdrijven door migranten en vreemdelingen gepleegd worden, antwoorden 67 % jongens positief en slechts 24 % van de meisjes. Op de vraag of migranten de spil van de drughandel zijn, antwoorden 70 % jongens positief en van de meisjes slechts 30 %.

De resultaten van dit onderzoek bevestigen tot op zekere hoogte Gerbners visie : de correlatie tussen zwaar tv-kijken en de perceptie van de omgeving door een televisiebril werd meermaals aangetoond. Soms lagen de antwoorden van lichte, normale en zware kijkers echter niet zo ver uit elkaar. Frappant was wel de correlatie van zwaar kijkgedrag, lage schoolopleiding en laag sociaal milieu : het samengaan van deze 3 factoren heeft een cumulatief effect op de socialiseringsrol van televisie. De impact van televisie moet ongetwijfeld nog meer worden bestudeerd in wisselwerking met diverse factoren. Gerbners onderzoek heeft boeiende onderzoekslijnen aangegeven die wellicht aan de hand van een nog gesofistikeerder analysekader uitgediept kunnen worden.

NOTEN

- (1) Voor een overzicht van de controversen tussen Hirsch en Gerbner : Burdach, K.J. (1981), Methodische Probleme der Vielsehforchung aus Psychologischer Sicht, Zur Kontroverse Hirsch/Gerbner, *Fernsehen und Bildung*, 15 (1-3) : 99-113
- (2) Bouwman, H., Meier, U. & Nelissen, P. (1987), Culturele indicatoren 1980-1985, *Massacommunicatie*, 22 (1).
Violence index :
 $VI = PS + CS$
 $PS = \%P + 2(R/P) + 2(R/H)$
 $CS = \%V + \%K$
 $\%P$ = programma's met geweld
 R/P = geweldscènes per programma
 R/H = geweldscènes per uur
 $\%V$ = hoofdfiguur betrokken bij geweld
 $\%K$ = hoofdfiguur betrokken bij moord
cf. Bouwman, H., *Televisie als cultuurschepper*, 84.
- (3) De Bens, E. (1991), *Televisie als cultuurmediator. Een onderzoek naar de socialiseringsrol van televisie bij Vlaamse jongeren*. Gent, Centrum voor Media, Reclame en Opinie-onderzoek.

LITERATUURLIJST

- Blank, D. (1979), The Gerbner Violence Profile, *Journal of broadcasting*, 3 : 275.
- Bouwman, H. (1987), *Televisie als cultuurschepper*. Amsterdam.
- Bouwman, H., Meier, U. & Nelissen, P. (1987), Culturele indicatoren 1980 - 1985, *Massacommunicatie*, 1 : 22.
- Burdach, K.J. (1981), Methodische Probleme der Fernsehforschung aus Psychologischer Sicht, Zur Kontroverse Hirsch/Gerbner, *Fernsehen und Bildung*, 15 (1-3) : 99 - 113.
- De Bens, E., Kelly, M., & Bakke, M. (1992), Television content : Dallasfiction of culture, pp. 75-101 in Siune, K.K. (Ed.) en Treutschler, W., *Dynamics of Media Politics*. London, Sage.
- Doole, A. & Mac Donald, G.E. (1979), Television viewing and fear of victimization : is the relationship causal ?, *Journal of Social Psychology and Personality*, 37 : 170-179.
- Gerbner, G. (1984), Political functions of television viewing: cultivation analysis, pp. 329 in Melishek, E., Rosengren, K.E. & Stappers, J. (Eds.), *Cultural Indicators : an international symposium*. Vienna.
- Gerbner, G. (1980a), *Violence Profile nr. 11*. Technical Report, Aunenberg School of Communication, 3.
- Gerbner, G. (1980b), The mainstreaming of America, *Violence Profile nr. 11, Journal of Communication*, 15.
- Gunter, B. (1987), *Television and the fear of crime*. Londen, IBA.
- Halloran, J. (1978), Mass communication : symptom or cause of violence, *International Social Science Journal*, 30 (4) : 816 - 833.
- Hughes, M. (1980), The fruits of cultivation analysis. A reexamination of the effects of television watching in fear of victimization, alienation and the approval of violence I, *Public Opinion Quarterly*, 44 (3) : 287 - 302.
- Matabene, P.W. (1988), Television and the Black Audience : cultivating moderate perspectives on social integration, *Journal of Communication*, 38 (4) : 21 - 31.
- Newcomb, H. (1978), Assessing the violence profile studies of Gerbner and Gross. A humanistic critique and suggestion, *Communication Research*, 5 (3) : 264-282.
- Pingree, S., & Hawkins, R.P. (1980), Some Processes in the cultivation effect, *Communication Research*, 7 (2) : 193-226.
- Rosengren, K. & Windahl, S. (1988), *Media Matter. TV-use in childhood and adolescence*. Norwood.
- Schiller, H. (1978), *The mind managers*. New York.
- Van Poecke, L. (1979), Culturele Indicatoren (III), Gerbner : het systeem is de boodschap, *Communicatie*, 9 (1) : 6 - 12.